

STELTLOPERS OP FRIESE SLAAPPLAATSEN IN HET MKZ-VOORJAAR VAN 2001

Eddy Wymenga

In Fryslân liggen tal van gebieden die van belang zijn als slaapplaatsen van steltlopers in het voorjaar. Het gaat dan voornamelijk om zomerpolders, boezemlanden, natte natuurontwikkelingsgebieden en buitendijks gelegen gronden. Grutto's verzamelen zich er voor en na het broedseizoen, Kemphanen en Regenwulpen verschijnen er op doortrek naar de broedgebieden. Om de drie jaar worden de aantallen steltlopers op de slaapplaatsen geteld. De onderstaande bijdrage geeft de resultaten van de tellingen in het voorjaar van 2001 weer, een voorjaar dat werd getekend door de uitbraak van mond- en klauwzeer.

Voor de tweede maal in successie werd in het voorjaar van 2001 in Fryslân een integrale slaapplaatstelling gehouden van steltlopers. Het doel was om evenals in 1998 alle bekende slaapplaatsen te tellen. Eerder werden al in 1995 en 1997 Kemphanen op slaapplaatsen geteld, terwijl in de jaren '70 en '80 verschillende soorten steltlopers op slaapplaatsen zijn geteld (o.a. Van Dijk 1979, Gerritsen 1990, Koopman & Bouma 1978). De tellingen in de jaren '80 waren soortgericht, terwijl het in 1998 en 2001 om een integrale telling ging van alle soorten steltlopers die zich 's avonds op slaapplaatsen verzamelen.

Door het uitbreken van het mond- en klauwzeervirus in de loop van maart 2001 werden grote delen van het landelijk gebied, en ook natuurreservaten, gesloten voor het publiek. Helaas kon een groot aantal slaapplaatsen daardoor vanaf april niet worden geteld. Door vanaf wegen of andere strategische punten te tellen, konden veel tellers toch nog gegevens verzamelen, maar een compleet beeld bestaat alerm minst. Op grond van het ingeleverde materiaal wordt hier verslag gedaan van de resultaten. We wachten op het voorjaar van 2004 om op herhaling te gaan.

METHODE

Evenals in het voorjaar van 1998 zijn naast de Kemphaan - een soort die in het voorjaar van 2001 ook simultaan in Europa werd geteld - ook andere soorten steltlopers meegenomen. In de praktijk gaat het dan met name om Scholekster, Grutto, Wulp en Regenwulp. De tellingen hadden tot doel een goed beeld te krijgen van het doortrekverloop op de slaapplaatsen.

In beginsel zijn dezelfde locaties geselecteerd als in de voorgaande jaren, aangevuld met nieuwe slaapplaatsen (voor zover bekend). Voor het tellen

Witgekraagd mannetje Kemphaan

foto: Teake Roosjen

van de slaapplaatsen zijn dezelfde tellers benaderd als in 1998. Er zijn in 2001 door tientallen tellers circa 50 slaapplaatsen geteld (maximaal 31 tegelijk in één weekend), minder dan de helft van het aantal in 1998. Wederom lag de coördinatie van de tellingen langs de Friese IJsselmeerkust in handen van Joslyn Hooijmeijer. Zonder deze onontbeerlijke hulp en medewerking van een schare ervaren tellers zou een dergelijke telling niet mogelijk zijn.

In tabel 1 zijn de telperioden weergegeven waarin de slaapplaatsen simultaan zijn geteld. Door uitval van tellers of slecht weer is in een aantal geval-

len naar een alternatieve datum uitgevallen. De tellingen vonden overwegend plaats vanaf twee uur voor zonsopgang. Door het uitbreken van de mkz-crisis zijn met name de tellingen in de weekenden van 12-16 en 26-30 april uitgevallen, en is in veel gevallen ook daarna niet meer doorgeteld. Waar vanaf wegen of andere punten kon worden geteld zijn wel gegevens verzameld. Het grotendeels uitvallen van de half-apriltelling was een tegenvaller, omdat juist dan veel steltlopers doortrekken. Het gros van de tellingen werd onder goede weersomstandigheden uitgevoerd (89%, n=137). Zowel in het eerste als tweede telweekend was het met name in het noorden

Tabel 1. Telperiode voor simultane steltloper tellingen in het voorjaar van 2001.

periode	Simultane telperioden voorjaar 2001	voorkeursdatum (vrijdagavond)
1	15-19 februari 2001	16 februari
2	1-5 maart 2001	2 maart
3	15-19 maart 2001	16 maart
4	29 maart - 2 april 2001	30 maart
5	12-16 april 2001	13 april
6	26-30 april 2001	27 april
7	10-15 mei 2001	11 mei
8	23-27 mei 2001	25 mei

Tabel 2. Aantallen getelde steltlopers en roofvogels op slaapplaatsen in Fryslân in het voorjaar van 2001.

Periode	15-19 febr.	1-5 mrt	15-19 mrt	29 m - 2 apr	12-16 apr	26-30 apr	10-15 mei	23-27 mei
aantal locaties	25	27	31	31	17	19	21	18
Kemphaan	270	884	29.493	26.632	19.795	15.454	5.964	101
Grutto	30	134	9.155	10.408	3.056	628	928	1209
Scholekster	253	577	5.818	4.544	2.610	2.291	744	130
Wulp	541	2.157	5.085	4.133	2.360	1.636	497	19
Regenwulp	-	-	-	-	1	70	15	12
Bonte strandloper	25	265	130	6	11	-	-	-
Totaal	1.119	4.017	49.681	44.723	27.833	20.079	8.148	1.471
Slechtvalk	1	2	2	3	2	1	-	-
Havik	1	2	1	1	-	1	2	2
Boomvalk	-	-	-	-	-	-	-	1

koud en werden enkele tellingen onder minder goede omstandigheden gehouden.

RESULTATEN

Ondanks de mkz-obstakels zijn de tellers in 2001 in staat geweest een flinke hoeveelheid gegevens te verzamelen. Er werden maximaal 49.681 steltlopers geteld in het weekend van 15-19 maart. Dit is ongeveer 30.000 exemplaren minder dan in 1998 toen als maximum ruim 80.000 steltlopers werden geteld in het weekend van 2-5 april. De verschillen zijn geheel en al terug te voeren op de mkz en het om die reden geringere aantal getelde slaapplaatsen in met name april. In de toptijd van de doortrek kan het missen van enkele grote slaapplaatsen het totaal sterk beïnvloeden.

In tabel 2 zijn de resultaten van de tellingen samengevat. Bij de eerste en tweede telling, half februari en begin maart, werden slechts kleine aantallen steltlopers gemeld. Buiten de slaapplaatsen aan de IJsselmeerkust waren in het Friese binnenland mondjesmaat steltlopers aanwezig. Dit was een duidelijk verschil met 1998 toen het zeer

zachte weer aan het einde van de winter al vroeg leidde tot de komst van veel steltlopers. Het weer was in februari 2001 veel kouder, met name aan het begin en het eind van de maand. Op 4 februari lagen in het noorden van het land sneeuwduinen en eind februari werd te Leeuwarden nog een temperatuur van -8° C gemeten (www.knmi.nl). De late aankomst en het laat op gang komen van de doortrek, te zien bij alle soorten, heeft vooral te maken gehad met het weer.

Grotere aantallen steltlopers waren in 2001 pas vanaf half maart aanwezig; Kemphaan en Grutto werden in flinke aantallen geteld en ook Scholekster en Wulp betrokken de verschillende binnenlandse slaapplaatsen. Het beeld wordt vervolgens incompleet door het vervallen van de tellingen vanaf half april. Dat toch relatief grote aantallen zijn geteld is te danken aan de IJsselmeer-slaapplaatsen, traditioneel bolwerken van steltlopers in deze periode. In mei leverden de tellingen logischerwijs geen grote aantallen meer op gezien het gevorderde broedseizoen en de wegtrek van de noordelijke broeders. De verzamelde gegevens worden in de hierna volgende tekst per soort(groep) kort toegelicht.

Scholekster

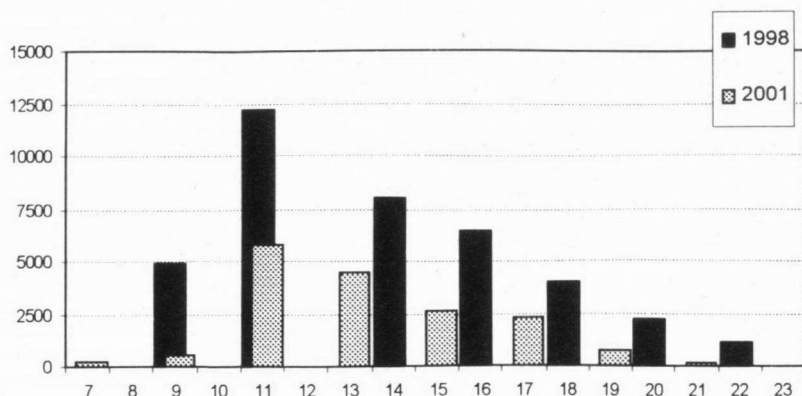
De komst van de eerste Scholeksters, waarbij ze vanaf het Wad het Friese binnenland intrekken, was begin maart 2001 weer geregeld 's nachts te horen. Ze komen dan in grote groepen bijeen op onder water staande graslanden, maar zijn in de loop van het voorjaar op allerlei plekken te vinden. Slaap- en pleisterplaatsen zijn verspreid aanwezig langs brede vaarten, op natte plaatsen en langs oevers van kanalen. In 1998 werden ruim 12.000 Scholeksters geteld (Wymenga 2000). Hoewel bij de eerste telling rond half februari reeds Scholeksters aanwezig waren, werd het hoogste aantal van 5.800 exemplaren half maart vastgesteld. In 1998 waren ruim twee weken eerder al dergelijke aantallen aanwezig (figuur 1). Niet alleen een verlate aankomst, samenhangend met het koude weer, ook het maximumaantal lag fors lager dan in 1998. Of er werkelijk minder Scholeksters waren - wat gezien de ontwikkelingen van de broedpopulatie niet verrassend zou zijn - is echter niet te zeggen omdat verschillende belangrijke slaapplaatsen nu werden gemist.

De hoogste aantallen waren in Noord-Fryslân aanwezig, met vroeg in het voorjaar concentraties bij de Eeltjemeer bij Rinsumageest, Hikaerd bij Birdaard, Wierzijlsterak bij Berlikum en de kleiputten (Dykspullen) bij Sexbierum. Ook op de zomerpolders in het centrale merengebied (Sneekermeergebied e.o.) waren grotere aantallen bijeen. Het aantalsverloop op de slaapplaatsen verliep zoals in 1998: langzaam dalende aantallen en het uiteenvallen van de grote voorjaarsconcentraties in kleinere verspreide groepen.

Wulp

De Wulp is in het binnenland van Fryslân een typische voorjaarsdoortrekker. Langs de Friese IJsselmeerkust en in de polders langs de Friese Waddenkust zijn ook in het winterhalfjaar grote aantallen aanwezig. De

Scholekster

Figuur 1. Aantal getelde Scholeksters op slaapplaatsen in Fryslân in het voorjaar van 1998 en 2001. De aantallen zijn weergegeven volgens de weeknummering.

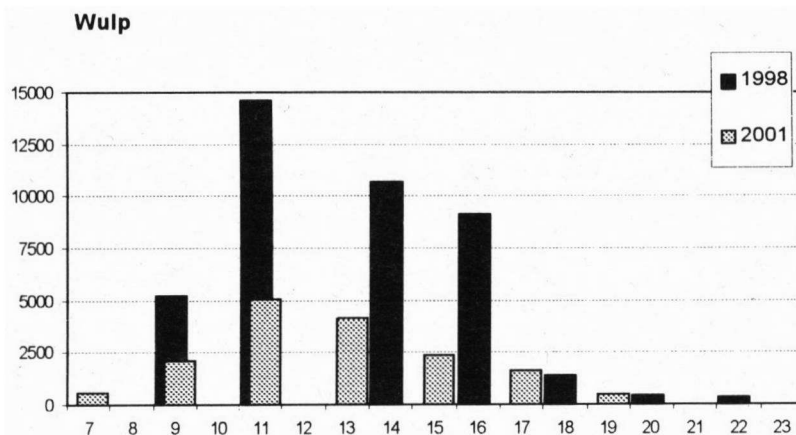
laatstgenoemde zijn voor een belangrijk deel vogels die in de loop van het najaar vanaf het Wad het binnenland intrekken om daar op bodemfauna te foerageren. Vooral bij harde wind in het Waddengebied kunnen de aantallen sterk oplopen en komen de Wulpen tot 15 km landinwaarts.

Op de slaappleatsen in het binnenland, waarbij het zowel om eigen broedvogels als doortrekkers gaat, zijn ze vooral in het vroege voorjaar te vinden, van half maart tot halverwege april. Dan nog aanwezige vogels zijn vaak lokale broedvogels. Aangezien de Warkumerwaard - de grootste Friese wulpenslaappleat - in de eerste tellingen ontbrak, lag het totaal aantal getelde Wulpen in 2001 een stuk lager dan in 1998 (maximaal 5.085 exemplaren tegenover 16.625 in 1998). Het verloop in aantallen was in 2001 overigens niet wezenlijk anders dan in 1998 (figuur 2).

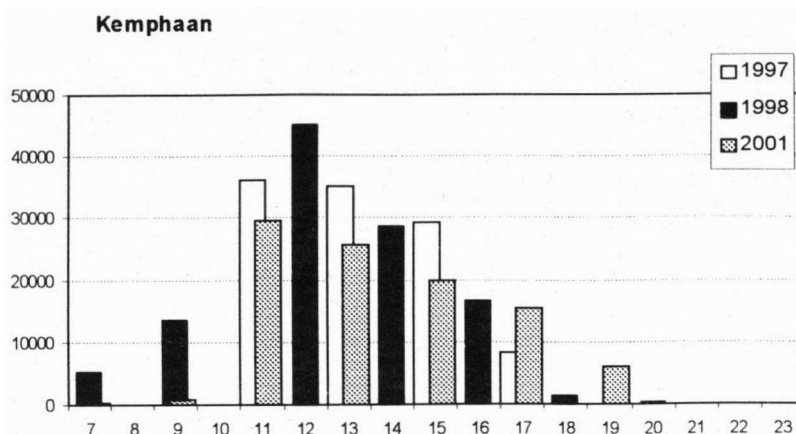
Ook nu weer werd het gros van de Wulpen langs de IJsselmeerkust vastgesteld. Evenals in 1998 waren op sommige binnenlandse locaties relatief grote aantallen (> 1.000 exemplaren) aanwezig: Sneekermeergebied (Greate Griene), Gouden Bodem bij Heeg en slaappleatsen op de klei. Rond Birdaard is jaarlijks eind maart en in april een grote groep van circa 1.500 pleisterende Wulpen aan te treffen; deze slapen bij Hikaerd, Oogvliet bij Marrum of kunnen uitwijken naar de Friese Waddenkust. Dat doen ook de grote aantallen die ten noorden van Dokkum pleisteren. Bij de slaappleatstellingen worden ze grotendeels gemist.

Regenwulp

In afwijking van de andere doortrekkers zoekt de Regenwulp niet de open graslandgebieden maar het besloten singelgebied van (vooral) Noord-oost-Fryslân op om zich op te vetten voor de trek naar het noorden. Ze foerageren in het singellandschap vooral op emelten, de larven van de Langpootmug. Gebieden waar relatief veel Regenwulpen in Fryslân zijn aan te treffen zijn: de Dokkumer Wâlden (Westergeest, Oudwoude, Kollum e.o.), de Trynwâlden en de gebieden rond Garyp, Sumar, Eastermar en Twijzel. In Nederland was de soort voorheen - we spreken dan over de jaren '70 - een talrijke doortrekker in de Brabantse Kempen en in Drenthe (Van Dijk 1979), maar die tijden zijn wel voorbij (Bijlsma *et al.* 2001). Tegenwoordig ligt het zwaartepunt van

Figuur 2. Aantal getelde Wulpen op slaappleatsen in Fryslân in het voorjaar van 1998 en 2001. De aantallen zijn weergegeven volgens de weeknummering.

Figuur 3. Aantal getelde Kemphanen op slaappleatsen in Fryslân in het voorjaar van 1997, 1998 en 2001. De aantallen zijn weergegeven volgens de weeknummering.

de verspreiding in Fryslân en slapen deze vogels vooral langs de Waddenkust (Wymenga 2000).

De soort trekt relatief laat door, wat te maken heeft met de trekstrategie. Ze overwinteren grotendeels langs de West-Afrikaanse westkust met als belangrijke zones de Banc d'Arguin (Mauritanië) en de mangrovekusten van Guinea-Bissau en andere zuidwaarts gelegen landen. Pas in de loop van april worden de winterkwartieren verlaten, hetgeen verklaart waarom de soort hier als één van de laatste, tamelijk talrijk doortrekkende steltlopers arriveert. Ze komen vooral aan in de tweede helft van april (eerste waarneming bij Veenwouden 17 april), met normaliter in de laatste weken grote aantallen. De top ligt meestal rond Koninginnedag.

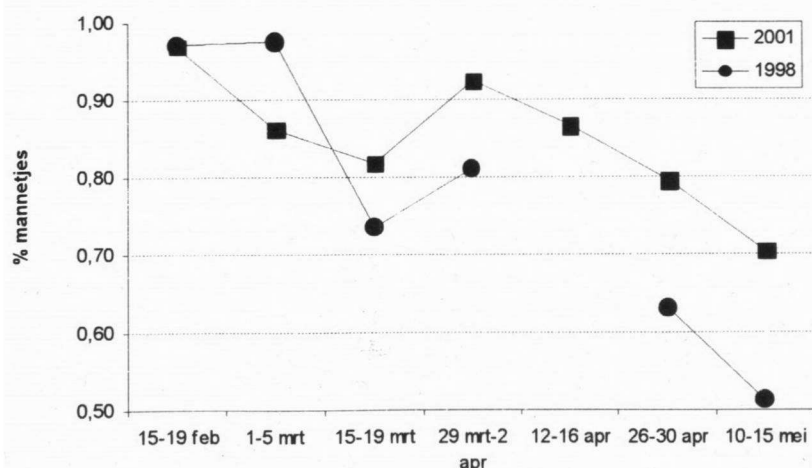
We hebben voor 2001 maar een zeer beperkt beeld van deze soort, omdat juist tijdens het hoogtepunt van de trek de tellingen uitvielen. Op 27 april

werden 70 vogels geteld en in de twee telweekenden daarna respectievelijk 15 en 12. Anders dan in 1998 kon in 2001 door de mkz geen integrale telling van de slaaptrek van Regenwulpen langs de Friese kust worden georganiseerd. De aantallen getelde vogels zijn nu volstrekt niet representatief voor dit jaar; ook in 2001 waren immers in de niet afgesloten mkz-gebieden grote aantallen (honderden) foeragerende beesten gezien (omgeving Garyp; eigen waarnemingen). Voor de Regenwulp moeten we in 2004 op herhaling om een beter beeld te krijgen van de actuele situatie.

Kemphaan

Aantallen en doortrekverloop

Van de Kemphaan is inmiddels een serie van drie jaren waarin een groot aantal slaappleatsen is geteld: 1997, 1998 en nu ook in 2001. Uit de eerdere tellingen weten we dat Fryslân, en dan met name de zuidwesthoek van de provincie, één van de grootste doortrekgebieden van West-Europa is

Figuur 4. Gemiddeld aandeel mannetjes in groepen Kemphanen in (vooral) de Zuidwesthoek en het Lage Midden van Fryslân in 1998 en 2001. Aantal waarnemingen van groepen Kemphanen (25-250) per periode is voor 1998 resp. 6, 18, 37, 55, -, 40, 6 en voor 2001 resp. 5, 4, 13, 11, 68, 31, 15. Door deze kleine steekproefgroottes zijn de waarnemingen in de eerste telperiodes mogelijk niet betrouwbaar. Let op de schaalverdeling die bij 0,50 begint.

(Wymenga 1999 & 2000). Dat staat in schril contrast tot de status als broedvogel: buiten enkele verspreide broedparen in reservaten en een relict populatie in het centrale merengebied (Sneekermeer, Witte en Zwarte Brekken, Terkaplesterpuollen, Alde Feanen), is nauwelijks nog sprake van een vitale populatie (Kleefstra 2002).

De voorjaars trek in 2001 kwam laat op gang, evenals bij de andere getelde steltlopers (figuur 3). In het eerste telweekend, half februari, waren slechts circa 300 vogels aanwezig, vooral overwinterende of vroeg arrivinge mannetjes (zie verder). Begin maart waren op flink wat slaapplaatsen Kemphanen te zien, vooral langs de IJsselmeerkust en in het Lage Midden, maar de aantallen waren aanmerkelijk lager dan in 1998. Aangezien in dat weekend in 2001 in elk geval de slaapplaatsen werden geteld waar in 1998 de grote aantallen aanwezig waren (Sneekermeergebied, Bocht fan Molkwar), lijkt het verschil reëel. Dit wordt nog eens ondersteund door het feit dat half maart bijna 30.000 exemplaren werden genoteerd (11.500 Bocht fan Molkwar), een aantal dat goed met half maart 1998 is te vergelijken (weekend 13 maart 13.410 exx. en weekend 3 april 45.133 exx.).

Na begin april geven de getelde aantallen geen goed beeld meer van de werkelijkheid door uitval van tellingen. Evenals in 1998 werden de grote aantallen geteld in de Zuidwesthoek en langs de IJsselmeerkust met de Bocht

fan Molkwar en de Mokkebank als uitschieters. Ook in het centrale merengebied waren veel Kemphanen aanwezig (Sneekermeergebied, Witte en Zwarte Brekken). In het noordoosten van Fryslân werden vrijwel geen slaapplaatsen geteld, terwijl hier wel foeragerende groepen in de weilanden werden gezien, vooral in de tweede helft van april. Opvallend is dat eind april nog ruim 15.000 en half mei nog 5.000 vogels werden geteld, beduidend meer dan in 1997 en in 1998. Dit onderstreept nog eens dat de doortrek in 2001 duidelijk later viel (1-2 weken) dan in beide andere jaren waarin integraal werd geteld.

Sexratio

Ook in het voorjaar van 2001 is aandacht besteed aan de sexratio's bij doortrekkende groepen Kemphanen (verhouding mannetjes/vrouwtjes). Deze gegevens zijn van grote waarde om een beeld te krijgen van de verschillen in doortrek tussen de sexen (Jukema *et al.* 2001). De in 2001 ingezamelde gegevens zullen samen met het materiaal van voorgaande en toekomstige jaren worden geanalyseerd. Wat in elk geval blijkt bij vergelijking met 1998 is dat er verhoudingsgewijs minder vrouwtjes werden geturfd in 2001 en dat ze bovendien later arriveerden. Ook in 2001 blijkt dat tot begin april voornamelijk mannetjes aanwezig zijn en dat vrouwtjes pas daarna in substantiële aantallen arriveren (figuur 4).

Op basis van het materiaal uit 1998 werd door Jukema *et al.* (2001) al een eerste uitwerking gedaan, waarbij tellingen en sexratio-gegevens van de Friese slaapplaatsen uit 1998 konden worden gecombineerd met ringgegevens. Hieronder zijn hun belangrijkste bevindingen samengevat, mede ook om ze onder de aandacht te brengen van het lezerspubliek van Twirre.

Op grond van de tel- en ringgegevens kan het doortrekverloop van Kemphanen in Fryslân als volgt worden beschreven. In het vroege voorjaar arriveren vooral mannetjes van de Scandinavische en West-Russische broedpopulatie. Deze overwinteren voor een belangrijk deel in (Zuid)West-Europa. Na een korte stop van enkele weken trekken deze mannetjes verder noordwaarts. Inmiddels zijn - in de eerste helft van maart - grote aantallen Kemphanen gearriveerd uit de West-Afrikaanse winterkwartieren, eveneens vooral mannetjes. Het merendeel van deze vogels overbrugt deze afstand in een non-stop vlucht. Deze mannetjes ruilen in Fryslân naar het broedkleed door en bouwen vetreserves op om de oostelijke broedgebieden te kunnen bereiken. Gezien de zware vertrekgewichten worden deze lange afstanden waarschijnlijk ook in één vlucht afgelegd.

De vrouwtjes, die qua aantallen sterk in de minderheid zijn, arriveren gemiddeld ongeveer drie weken later dan de mannetjes. De meeste vrouwtjes nemen slechts licht in gewicht toe. Zij behoren vermoedelijk tot de broedpopulaties in Scandinavië en Noordwest-Rusland. Slechts een klein deel van de in Fryslân doortrekkende vrouwtjes - hooguit enkele duizenden - trekt naar verder oostelijk gelegen broedgebieden. Uit het Kemphaan-project van de Wader Study Group blijkt dat het aandeel vrouwtjes richting centraal en Oost-Europa sterk toeneemt (Wymenga 1999). Het lijkt er dan ook op, dat de vrouwtjes vanuit Afrika de broedgebieden via meer oostelijk gelegen trekroutes bereiken dan de mannetjes.

Het verschil in trekroute zou te maken kunnen hebben met een verschil in overwinteringsgebied. Zo overwinteren langs de Atlantische kusten van Europa voornamelijk mannetjes. Het verklaart evenwel niet waarom de Kemphanen die in Senegal overwinteren met een overmaat aan vrouwtjes (OAG Münster 1996) een verschil in trekroute laten zien. Immers, een be-

langrijk deel van deze Afrikaanse mannetjes trekt via Fryslân naar het noorden, terwijl de meeste vrouwtjes van deze populatie een meer oostelijke route lijken te kiezen. Een verschil in trekstrategie tussen sexen? Het is denkbaar dat de verschillen tussen mannetjes en vrouwtjes samenhangen met de biotoopkeuze. De mannetjes foerageren in Fryslân voornamelijk op agrarisch intensief gebruikte, vochtige graslanden. Daar foerageren ze vooral op emelten en in mindere mate op regenwormen (Beintema *et al.* 1995). Vrouwtjes in Oost-Europa bezoeken veel nattere terreinen en eten in belangrijke mate muggenlarven en andere kleine organismen (bijv. Bacetti *et al.* 1998). Wanneer de doortrek van vrouwtjes op een hoogtepunt is, zijn in Nederland - evenals elders in West-Europa - nauwelijks geschikte zoete, natte biotopen te vinden. Die waren er in het verleden wel (natte boezemlanden en zomerpolen, laat geïnundeerde uiterwaarden), maar deze zijn door ontwatering en een tegennatuurlijk waterbeheer goeddeels verdwenen. Zo bedroeg de oppervlakte boezemland aan het begin van de twintigste eeuw in Fryslân nog circa 100.000 ha en tegenwoordig nog slechts 2.000 ha (Bouma 1943; Wymenga & Altenburg 1995). De grote veranderingen in de landbouw en het op grote schaal verdwijnen van natte leefgebieden heeft de voedselsituatie voor steltlopers die door het binnenland trekken ongetwijfeld veranderd. Of deze wijziging in leefgebied in een betrekkelijk korte tijdspanne ook geleid kan hebben tot veranderingen in het trekgedrag, weten we niet. Dit punt vereist nadere studie.

Grutto

Als er één steltloper momenteel in de

Slapende Grutto

foto: Anton Huitema

belangstelling staat, is het wel de Grutto. De alarmerende achteruitgang en de aandacht die hieraan is geschonken (o.a. Altenburg & Wymenga 2000; Teunissen & Van Paasen 2000) heeft natuurbeschermingsorganisaties en overheid wakker geschud en geleid tot brede actie. Of die actie het tij zal kunnen keren, moet worden afgewacht.

Evenals de andere steltlopers waren Grutto's in 2001 pas laat aanwezig: begin maart ging het om marginale aantallen en pas half maart werden forse aantallen geteld (figuur 5). Zoals beschreven bij de Kemphaan heeft deze late aankomst te maken gehad met het koude voorjaar in 2001. Rond half maart werd slechts de helft van de aantallen in 1998 geteld. Eind maart waren nog steeds flinke aantallen aanwezig op de slaapplekken -

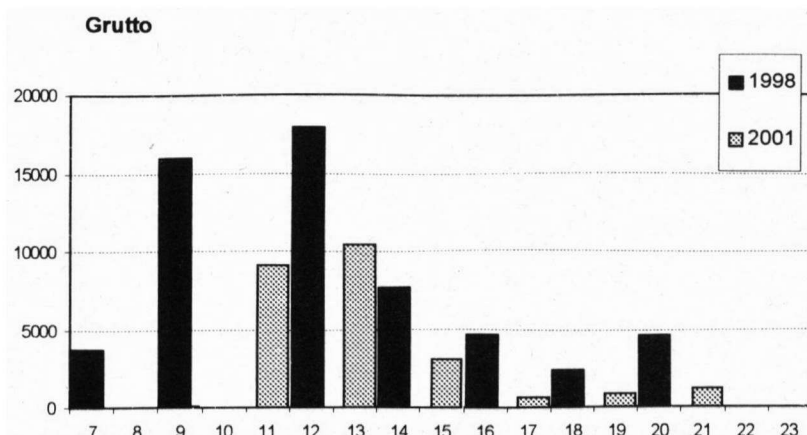
zelfs meer dan in 1998 werden geteld - terwijl nota bene minder slaapplekken dan in 1998 zijn geteld. Of dit verschil is toe te schrijven aan verlate aankomsten in 2001 of het later bezetten van de territoria dan in 1998, is niet uit het cijfermateriaal te halen.

De cijfers voor april en daarna zijn overigens weinig zeggend vanwege de mkz-perikelen. Helaas kon daardoor ook niet worden vastgesteld of er wel of niet veel Grutto's vroeg op de slaapplekken waren als gevolg van slechte broedresultaten. Zo werden eind mei 1998 4.600 exemplaren geteld (2.300 paartjes, circa 10% van de Friese populatie - zie Wymenga 2000). In het laatste weekend van mei werden 1.200 vogels vastgesteld op de slaapplekken, maar zoals gezegd zijn deze cijfers verre van volledig.

Belangrijke slaapplekken waren in 2001 gelegen in het centrale merengebied, de Alde Feanen en langs de IJsselmeerkust. Een uitschieter vormde de Frieswykpolder bij De Deelen waar maar liefst 3.150 exemplaren werden genoteerd. Ook op verschillende plaatsen in Noord-Fryslân werden veel Grutto's geteld.

Overige soorten

Bonte strandlopers werden in 2001 maar mondjesmaat gemeld. Waarnemingen kwamen vooral van de pleisterplaatsen langs de IJsselmeerkust. Voor de Makkumer Noard- en Súdwaard werden enige honderdtallen opgegeven. Er werden nu meer 'bontjes' dan in 1998 geteld, mogelijk omdat er nu speciaal aandacht voor de

Figuur 5. Verloop van het aantal Grutto's op slaapplekken in Fryslân in het voorjaar van 1998. Aantallen weergegeven per weeknummer.

soort was gevraagd. Niettemin gaat het vrijwel zeker nog om een onderschatting. Vooral op de boezemlanden en in de zomerpolders in het centrale merengebied en in de Alde Feanen zijn vroeg in het voorjaar (februari, maart) vaak honderden exemplaren per gebied aanwezig (eigen waarnemingen). Door de grote afstand bij de slaapplaattellingen worden de 'griltjes' evenwel gemakkelijk gemist.

Het aantal getelde roofvogels was in 2001 veel lager dan in 1998, wat gezien het geringere aantal getelde slaapplaatsen voor de hand lag. Slechtvalk en Havik werden geregeld gezien, de Slechtvalk zelfs tot eind april. Deze soort is tegenwoordig een regelmatige verschijning in het Friese, met concentraties aan de Friese kust en in de grotere wetlands (Versluys *et al.* 2002), maar ook in landbouwgebied zoals de concentraties nabij Bolsward en Leeuwarden (Brandenburg & Riemersma 2002).

AGENDA 2004: SLAAPPLAATSTELLING EN VERSPREIDINGSTELLING!

Tegelijkertijd met de steltloperstellingen

in Fryslân worden de Kemphanen in geheel Europa geteld, een Europese simultaantelling dus. De Kemp-haan-analyse van Jukema *et al.* (2001) laat zien, dat de tellingen veel inzicht geven in de trekpatronen. De Europese kempaantellingen worden met een frequentie van drie jaar voortgezet, en dat is ook het doel van de Friese slaapplaattellingen. In het voorjaar van 2004 zal daarom wederom een slaapplaattellingen worden georganiseerd door ondergetekende. Daarbij wordt ook bekeken of het de moeite waard is om ten aanzien van de Grutto's deze tellingen door te zetten tot in juli, om een beeld te krijgen van het broedsucces.

In de jaren '70 is enkele jaren achtereen een verspreidingstelling georganiseerd van steltlopers in Fryslân (Evertz & Timmerman 1979, Schuckard & Timmerman 1978^{AAB}). Fryslân werd daarbij ingedeeld in telgebieden en men was in staat om prachtige verspreidingsbeelden te laten zien van Wulp, Goudplevier en Kemp-haan. Het doel is nu om de apriltelling van 1979 - 26 jaar na dato - te gaan herhalen. Op basis van dezelfde telgebieden, gaan we opnieuw de verspreiding van steltlopers in kaart brengen. Dit kan

buitengewoon interessante informatie opleveren. Niet alleen om de relatie tussen slaapplaatsen en foerageergebieden te laten zien, maar vooral ook om te kijken of en hoe de hoofdverspreiding is veranderd. Hebben de ruilverkavelingen en landinrichtingen sporen nagelaten? Heeft de alom toeslaande verdichting en versnippering van het Lage Midden en andere delen van het open Friese landschap gevolgen gehad voor de verspreiding van Wulp, Goudplevier en Kemp-haan?

We zullen het weten, want in het weekend van 17 en 18 april wordt de verspreidingstelling uit 1979 (toen 15 en 16 april) opnieuw uitgevoerd. Noteer deze data alvast in uw agenda. De voorbereiding voor de organisatie start in het najaar van 2003. De telling zal worden georganiseerd door ondergetekende, waarbij wordt samengewerkt met het Bureau Monitoring dat onlangs is opgericht door de provincie Fryslân. Een prima vorm van samenwerking, waarbij vrijwilligeractiviteiten logistieke ondersteuning krijgen. Overigens wordt er dit najaar ook een landelijke verspreidingstelling van de Goudplevier gehouden, eveneens een telling op herhaling.

DANKWOORD

Een telling als deze kan alleen succesvol zijn wanneer vele handen uit de mouwen worden gestoken. J. Algra, A. Althuis, J. Andringa, S. Bakker, A. Barskè, R. Barskè, J. van der Bij, K. van der Bij, J. de Boer, M. de Boer, P. de Boer, S. Boersma, E. Bootsma, E. Douma, P. Bouma, S. Bouwhuis, E. Bult, P. de Bruin, H. van Dijk, J. Dijkstra, L. Dijkstra, W. Eikhorst, J. Elts, R. Foekema, R. Fopma, J. Genee, A. Glas, H. de Haas, T. Haitjema, Y. van der Heide, J. Hellinga, L. Hemrica, J. Hendriksma, E. van Hijum, B. Hoeve, G.J. Hof, J. Hooijmeijer, G. Hylkema, K. Jager, T. Jager, F. Jelsma, J. de Jong, J. de Jong, T. de Jong, J. Jukema, G. van Klasbeek, J. Kleefstra, R. Kleefstra, M. Kleinstra, J. Kramer, S. Krap, J. Kuik, H. van Kuik, J. van Kuik, Y. Kuipers, F. Kunst, T. Kunst, H. de Lange D. Lautenbach, H. Ligthart, W. van der Leij, J. van der Meer, N. Minnema, Joh. Mosselaar, J. Muizelaar, E. Mulder, J. Mulder, T. Nijdam, F. Nijland, fam. Oostra, H. Ozinga, H. Postma, A. Rombout, J. Roosma, H. Ruiter, K. Sars, J. Scheepers, H. Schreur, W. Siemensma, B. Sienema, L. Veenstra, A. Venema, A. Visser, K. Visser, W. Visser, P. Vlas, Ch. de Vries, G. de Vries, G. van der Wal, H. van der Wal, T. Walda, A. Wester, S. de Winter, C. Zandstra, D. van der Zee, R. van der Zee, T. Zijlstra, F. Zwart en W. van der Zweep. Allen hartelijk dank! Speciale dank aan Joslyn Hooijmeijer voor de organisatorische hulp.

LITERATUUR

- ALTENBURG W. & E. WYMENGA 2000. Help, de Grutto verdwijnt! De Levende Natuur 101: 62-63.
BACETTI N., L. CHELAZZI, I. COLOMBINI, D. PIACENTINI & L. SERRA 1998. Preliminary data on the diet of migrating Ruffs *Philomachus pugnax* in northern Italy. *International Wader Studies* 10: 361-364.
BEINTEMA A. J., O. MOEDT & D. ELLINGER 1995. Ecologische Atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co, Haarlem.
BIJLSMA, R. G., F. HUSTINGS & C. J. CAMPHUYSEN 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. Avifauna van Nederland, deel 2. GMB Uitgeverij / KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
BOUMA G. J. A. 1943. De Lege Midden fan Fryslân. *Frysk Jierboek* (1943): 17-31.
BRANDENBURG E. & I. RIEMERSMA 2002. Winterterritoria van de Slechtvalk in de Greidhoeke. *Twirre* 13 (3): 95-97.
DIJK A. J. VAN 1979. Onderzoek naar het voorkomen van de Regenwulp - *Numenius phaeopus* - in Nederland. *Watervogels* 4: 1-13.
EVERTZ R. & A. TIMMERMAN AZN. 1978. Wulp, Kemp-haan, Goudplevier in Friesland, november 1979. FFF-rapport 9. Fryske Feriening foar Fjildbiology / Natuurbehoud, Staatsbosbeheer, Friesland, Leeuwarden.
GERRITSEN G. 1990. Slaapplaatsen van Grutto's in Nederland in 1984 en 1985. *Limosa* 63: 51-63.
JUKEMA J., E. WYMENGA & T. PIERSMA 2001. Opvetten en ruïen in de Zuidwesthoek: Kemphanen *Philomachus pugnax* op voorjaars trek in Friesland. *Limosa* 74: 17-26.
KLEEFSTRA R. 2002. Kemp-haan *Philomachus pugnax*. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse fauna dl. 5. Naturalis, KNNV & EIS, Leiden.
KOOPMAN K. & P. W. BOUMA. 1979. Slaaptrekonderzoek aan steltlopers in Fryslân. Voorlopig verslag. FFF-rapport nr. 6. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.

- OAG MÜNSTER 1996. Gibt es tatsächlich einen Weibchenüberschuß bei überwinternden Kampfläufem *Philomachus pugnax* in Afrika? J. Orn. 137: 91-100.
- RHIJN J. G. VAN. 1991. The Ruff. Individuality in a gregarious wading bird. T. & A.D. Poyser, London.
- SCHUCKARD, R. & A. TIMMERMAN AZN. 1978^A. De Kempphaan, Goudplevier en Wulp in Friesland. Een gecombineerde dag- en slaapplaatsstelling, april 1979. FFF-rapport 4. Fryske Feriening foar Fjildbiology/Natuurbehoud, Staatsbosbeheer, Friesland, Leeuwarden.
- SCHUCKARD, R. & A. TIMMERMAN AZN. 1978^B. Kempphaan, Goudplevier en Wulp in Friesland. Een najaarstelling, november 1978. FFF-rapport 5. Fryske Feriening foar Fjildbiology/Natuurbehoud, Staatsbosbeheer, Friesland, Leeuwarden.
- TEUNISSEN W. & A. VAN PAASEN 2000. Het aantal Grutto's in Nederland. Notitie t.b.v. workshop Grutto-bescherming 28 juni te Amersfoort. SOVON / Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.
- VERSLUYS M, D. SCHUT & J-N. IJNSEN 2002. Schaarse vogels in Fryslân. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen/Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.
- WYMENGA E. & W. ALTENBURG 1995. Beheersplan voor het natuurreservaat Snitsermar. A&W-rapport 85. Staatsbosbeheer regio Friesland-Zuid, Heerenveen/Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv, Veenwouden.
- WYMENGA E. 1997. Grutto's *Limosa limosa* in de zomer van 1993 vroeg op de slaapplaats: aanwijzing voor een slecht broedseizoen. Limosa 70: 71-75.
- WYMENGA E. 1999. Migrating Ruffs *Philomachus pugnax* through Europe, spring 1998. Wader Study Group Bulletin 88: 43-48.
- WYMENGA E. 2000. Steltlopers op slaapplaatsen in Fryslân in het voorjaar van 1998. Twirre 11 (4): 1-6.
- ZWARTS L. 1990. Increased prey availability drives premigration hyperphagia in Whimbrels and allows them to leave the Banc d'Arguin, Mauritania, in time. Ardea 78: 279-300.

Eddy Wymenga, Veenhout 11, 9269 VL Veenwouden (tel.: 0511-475753, email: eddy.wymenga@wxs.nl)